له یادی نه‌مراندا

شێخ لەتیفی حەفید

نۆرخانی غالب

شێخ لەتیف کوڕی سەرکرەی بە ناوبانگی کورد شێخ مەجموودی نەمرو کوڕی شێخ سەعید کوڕی کاك ئەحمەدی شێخ ، کوڕی شێخ مارفی نۆدێیە کە یەکێك بووە لە زانا ئایینەکانی کوردستان .

شێخ لەتیف لە ساڵی 1917 ز ـ لە شاری قارەمانان و پڕشکۆی سلێمانی لە بنەماڵەیەکی بە ناوبانگی کورد پەروەرو دین دارو ئەدەب پەروەر هاتۆتە دنیاوە ، لە سەردەمێکی پڕ لە کارەسات و تەقینەوەی مێژوویی دا چاوی ژیانی هەڵهێناوە . خودا لێ خۆش بوو ئەحمەد تەقی ئەڵێ : « ئەم خێزانە خانەدانەی شێخ مەحموود پتر لە (150) ساڵە لە کوردستاندا ناوبانگیان بڵاوەو جێگایەکی تایبەتیان هەیە . هەموو کوردستان و بە تایبەتی لە لادێکاندا بە چاوی ڕێزو پیرۆزوە تەماشای هەموو وەچەیەکی شێخ مارفیان کردووە » . ناوبراو بەم جۆرە لە سەر باسەکەی دەڕواو دەنووسێ : « نەوەکانی شێخ مارف نەك هەر لە ناو کوردستاندا ڕێزیان ئەگیرا بەڵکو لە لایەن کاربەدەستانی عوسمانیشەوە حسابیان بۆ ئەکرا ، بە رادەیەکی وا کە سوڵتان عبدالحمید ی دووهەم شێخ سەعیدی حەفیدی بە میوانی بانگ کرد بۆ ئەستەموول شێخ مەحمودیش کە هێشتا منداڵ بوو لەم گەشتەدا بەشداری کرد .»[1]

هێشتا تەمەنی نەگەیشتبووە سێ ساڵان ، دوای بە دیل گرتنی (شێخ مەحمودی قارەمان) بە خاوو خێزانەوە ڕوویان کردە نیشتمانی ژووروو واتا : باکوری ڕۆژ هەڵات لای سمکۆ (ئیسماعیل ئاغای شکاك) . شێخ لەتیف لە تەمەنی سیازدە ساڵیدا بوو لە ساڵی — 1930 — دا بەشداری بزووتنەوەی خەباتی چەکدارانەی شۆڕشی کوردی کردووە . لە ساڵی — 1942 — دا لە لایەن حکومەتی کۆنەویستی پاشایەتی گۆڕ کراوەوە پەلاماردرا ، بەڵام دەسگیر نەکراو خۆی گەیاندە کوردستانی ئێران ، دوای ساڵێك گەڕایەوە .

بەڕاستی هەست و نەستی ئاوێنەیەکی بێگەرد بووە بەرانبەر وڵاتەکەی ، بیروو باوەڕی نیشتمانی و کۆمەڵایەتی بڵاودەکردەوە . ئەمە کارێکی گەورەی کردە سەر مشت و ماڵ کردنی ژیانی سیاسی کە بچێتە ناو بنج و بناوانی ژیانی کۆمەڵی ڕەش و ڕووت و هەژاران .

تەمەنی (20) بیست ساڵان بوو پارتێکی رامیاری دامەزراند بە ناوی (کۆمەڵی برایەتی) یەوە کە هەموو توانایەکیان بۆ رزگاری گەل تەرخان کردبوو دژی هەموو جۆرە چەوساندنەوەی ئەتەوەیی . وە لە کاتی دامەزراندنی [پارتی دیموکراتی کورد] لە ساڵی 1946 دا بە جێگری یەکەمی سەرۆکی پارتی هەڵبژێردرا . بە هەموو توانایەکەوە لە دروستکردنی کۆماری جوانەمەرگی مەهاباددا بەشداری کردوە .

گرتن و دەربەدەری و ڕاونان و دوور وڵاتی زۆری چەشتووە ، گیراوەو لە شاری بەصرە خراوەتە بەندیخانەوە تاکو تەقینەوەی ڕاپەڕینەکەی 14ی تەمووزی 1958 ماوەتەوە . ئەم شیعرەی لە گرتوخانەی ناوبراودا وتوویە :

ڕۆژ لەبەر فرمێسکی چاوو شەو لەبەر ناڵانی دڵ
ئێشی چەند زۆرە برین و داخی خەمخوارانی دڵ
واپلوسکی بەستووە فرمێسك خوێناوی جگەرە
سەیرە ئارایش ئەکەن بەو خوێنە خوێنخوارانی دڵ

ئێمه لێرەدا وەك شاعیرێك باس لە شێخ لەتیف دەكەین .

لە ژیانیا وەك نــەختێ لەمەوبــەر وتمان ئـاوارەو دل پڕ زووخــاو بووە ، هــەمیشە خــەم هاوڕێو ئــەنیسی بوو ، ئــەو كارەسات و ڕووداونەی كە لە ژیانی ڕۆژانەیدا ئەی دی كاری كــردۆتە دیــوی ناوەوەی دڵو دەروونی . شیعــری (سكــالا) باشترین نموونەی ئەم لایەنەیەتیو دەڵێ :

هەمیشە لانە شێواوو دڵ شكاوم
ببینە ، ئەشكی حەسرەت دێت لە چاوم

هەناسەی ئاگرینی توێی دەروونم
نیشانە بۆ دڵو جەرگی سووتاوم

بەڕوو خۆشیم نەكەی بڕوا عەزیزم
وەرە سەیری دەروونی پڕ زووخاوم ل / 43

لە بارەی شیعر هۆنینەوەو گەڕان بە شــوێن ناوەڕۆكدا دەسەلاتێكــی بەرزی شاعیرانەی پێوە دیارە . شاعــیر دڵدارو دولبەرو عاشق بووە ، جوانی خۆش ویستوە ، بەلام عاشقێكی زەمینی ، دوور بووە لە ئاسمان و خەیاڵی سۆفیزمی ، لە مەیدانی شیعــری دڵداریدا شوێنێكی گــرنگی وەرگرتــووە تــەعبیــرو وێنەكانی سەركەوتووە وەك :-

ئەو كڕو كاڵەی كە ئێستە دڵ خەریكە فێر ئەبێ
وابزانم لێوی تۆ بمژێ تەواوی تێر ئەبێ

هەر بە سلوایی بە سێوی ئاڵەوە فێرە دەمی
بۆیە هەركەس حەز بە ڕەنگی ئاڵە ، ئاخر خێر ئەبێ ل / 70

ئەمەشیان وێنەی ئەو دڵدارییەیە كە شاعیر بــۆ ئەو پــەرییە دێوانە بووەو خۆشی گەرەكە .

گەردنت مەرمەڕ وەكو كێلێك بشێ بۆ گۆڕەكەم
جەننەتچی ، وا ئەزانم مەیلی حۆری هەر نەكەم ل / 73

بــە بۆنــەی كــۆچی دوایی (شێــخ لەتیف) ەوە خــەم ئەوەندەی تیرێك لە دڵی دۆستێكی كاریگەر بوو ، دڵو دەروونی ئەم دۆستەی هــەژاندو بــە چاوی فــرمێسكاوییــەوەو بەدڵی غەمگینەوە بە غەزەلێك شینی بۆ دەكات ئەمە تەواوی تێكستی شیعرەكەیە .

بۆ بەقینیلێم ئەی فەلەك چیت لێم ئەوێ ؟!
دەستی جەورو نالەباریت لەحظەیەك بۆ نەسرەوێ ؟

كەی تەمەننام بوونی تۆیە ، نامەوێ قەت دێنت ،
چیت لە قەومی ئێمە داوە یارەبی كۆستت كەوێ

غەدرە لای تۆ ئاوەدان بێ خانەیی = ئەهلی وەفا = ؟
بابمێنێ = باوكی كاوە = دەك سەری بەرزت نەوێ .

بۆچ فراندت وابەزوویی ؟ كەی مروەت وا ئەبێ ؟
شەوكەت و شانت نەمێنێ ، نامرادی جێی كەوێ

ساخوایە ، ئەم نزایەی = دۆڵە چەوتی = وەگری
ڕەحم و عەطفی خۆت نصیبی شاهی ئێمەش بێ لەوێ ل / 76

دیســان هەر لە = دۆستێكــەوە = لەبەشێكی تــری دیــوانەكــەیدا ، ئەمجــا دۆستــەكــەی هــەر ئــەو دۆستــەی پێشوویەتی یــا كەسێكی دی [3] بــەداخەوە نــازانین ، لایــەنی ئیجابی ئەو كردەوانەی دەردەخــا كەبیــری تیژو ڕۆشنبیــری قووڵ و هەڵوێست و باری ژیانی شاعیرمان بۆ دەگێڕێتەوە .

لە ئاوارەییو دەست بەسەریدا
لە ووتەی ڕاستی كورد پەروەریدا

لە بەندیخانەو پێوەندو كۆتا
لە ژێر دەستەیی وولاتی خۆتا

لە قسەی خۆش و سوحبەت و باسا
لە گەڵ هەناسەی كەسی كەساسا

لە ووشەی ئاشتی‌و خۆشەویستی‌دا
لە تەنگانەدا ، لە پێویستی‌دا

لە ناو ژیانی   دێهاتی کورددا
لە گەڵ زەبوونی‌و نەهاتی کورددا

لە ناو زانین‌و زاناو دلێردا
لە بەخشندەیی پیاوی چاوتێردا

لە خێر نەدیوی‌و جوانەمەردا
لە پادشایی‌و لەبێ بەرگی‌دا

وێنەی [شێخ‌لەتیف] زۆر جوان ئەبینی
تێ ئەگەی چۆن ژیا چۆن ڕابوورد ژینی ل / 80 — 81

ئـەم شیعرە سـووک‌و ساکـارەی لە ڕووی مەبـەست‌و ناوەڕۆکەوە بریتی‌یە لە هاندانی ڕۆڵەی وڵاتەکەی بۆ پێشخستنی نیشتمان‌و چوونە ناو مەیدانی خەبات‌و زۆرانبازی لە نێوان ئەو دواکەوتوویی‌و پەیوەندی‌یە نارێکانەی کە لەناو خۆدا هەن ، بە تایبەتی دوو دڵی‌و مەیخواردنەوە کە بە پەتـاو نەخـۆشی‌یەکی پیس‌و کوشندەی هەرە نارەسـەن‌و ناهـەموارو نـاگوزووری‌و پـاشەکشـێی بـاری ژیـانی کـۆمـەڵی کـورد دادەنێ وەک لە سروودی (ئەی کوردی فەقیر) کە هەمووی ئامۆژگاری‌یە . ئەوانەی بەلای شاعیـرەوە دەبێ کەسـانی شۆڕشگێـڕو چاو نەترس بن‌و مەرگی خۆیـان پێش مەرگی کـۆمەڵ بخـەن ، بۆ ئەمەیش بە یەکگرتن‌و دەست خستنە ناو دەستی یەکدی‌یەوە میللەت پێش دەکەوێ کە هەموو مـرۆڤێکی پێشکەوتنخـوازی خەڵکی دونیا لەسەر ئەو باوەڕەن کە هیچ شتێک بەبێ هاوکاری‌و پێشکـەوتن‌و شارستـانیەت نـاکرێ ، شـارستانیـەت یەعنی هاوکاری‌و بەیەکەوە ژیان .

لە کۆپلەی یەکـەم‌و دووەمی شیعرەکـەدا دەنووسـی‌و دەڵێ :

ئەی کوردی فەقیر بۆچی ئەسیری ؟
بۆچی گیرۆدەی بەندی زنجیری ؟

برا گەل بێنەوە بە یەکجار
بشکێنن تەوقی غەدار

کوردە وەرە بڕوانە
خاکمان هەموو وێرانە !

تاکەی دوو دڵی ؟ دڵ پیس لەگەڵ یەک
زڕەی فنجانی مەشروبات بە پێک(*)

دەست بەنە دەست یەک ، ئێوەو خواتان
بۆ پێشکەوتنی خاکی نیشتمان

کوردە بڕوانە
خاکمان وێرانە ل / 31 .

شێخ لەتیف لە ڕۆژگارێکی کەڵێ ئاڵۆزو تفت‌و تاڵی دواکەوتوویی کۆمـەڵی کوردا ڕابیواردووە ، ئەم نەهامەتی‌و بێ ئارامی‌و تەنگ‌و چەڵەمەیە ڕەنگی لە ناوەڕۆکی نەژادی شیعرەکانی‌دا بەگشتی داوەتـەوە وەک ژیانی خـۆی لە شیعری (تـەمـەنی ژین) ە کەی‌دا بەیان کردووەو تیایدا گوتوویەتی :

سەدو چوار جەژنە ، تەمەنی ژینم
جەژنێکم نەدی ، خۆشی ببینم

یان لە غەریبی ، یا بەندیخانە
یان دەربەدەر بووم ، لەم وڵاتانە

ئێران‌و عێراق ، هەتا باش قەڵا
وەک خێڵی قەرەچ ، کەڕۆک تەوەلا

یان باوک ئەسیر ، یان خۆم فێرار بووم
بە دەست بەسەری ، خاوەن ئازار بووم

بەسزای دوژمن ، بێ وەفایی دۆست
ڕیشەی گەنجێتیم دەرهێنرا لە پۆست

جەژنێکم نەدی ، بە درێژی ساڵ
لای باوکو دایکو عەشیرەتو ماڵ

هەر ڕۆژ لە شاخێ ، هەر ڕۆژ لە دێیە
هەر ڕۆژ وولاتێ ، ساتێ لە جێیە

چەند سەگی دێهات بەمن وەڕیوە
چەند سەرماو گەرما ، نەخۆشیم دیوە

دیداری خزمو ئەولادو منداڵ
بووەتە خەیاڵات شتێکی مەحاڵ ل / 22 — 23

ڕاستیان فەرمووە : = مزگەوت ئەروخێ ، بەلام میحرابی ئەمێنێ = شێنحی نەمریش بەهۆی بیروو باوەڕی کوردایەتیو مرۆڤایەتیو ژیانی سیاسی نیشتمانپەروەرانەیو شیعرەکانییەوە توانیویتی نەمری بۆ خۆی بستێنێو بۆ هەتا هەتایە دیمەنو ڕوخساری تایبەتی خۆی پێوە دیارەو مۆرکی مرۆڤێکی ئەم گەلی کوردە ئەنوێنێ .

لەم دوو تاکە شیعرە دڵگیرەی کە هەم ڕواڵەتی جوانەو هەم ناوەڕۆك . لەژێر وێنەکەیدا نووسراوە .

ئەگەرچی مردن لاشە ئەستێنێ
خاك = گۆشتو پێستو ئێسقان = ئەڕزێنێ

پیاوی مەزنو هونەرمەندی چاك
هەتا هەتایە ئەژیو ئەمێنێ .

شیعری شێخ لەتیف بەسەر ئەم بابەتانەی خوارەوەدا دابەش ئەکرێن .

1 — نیشتمانپەروەریتی 2 — کۆمەلایەتی 3 — دلداری = ئەڤین = 4 — کۆمێدی . گاڵتەو گەپ ، بابەتی پێکەنیناوی .

هەتا لە ژیانا بوو حەزی بە بڵاوکردنەوەی شیعرەکانی نەکردووە ، لە ساڵی — 1975 — دا کۆمەلە شیعرێکی بە ناوی (گوڵی وەریو) لە بەرگێکی قەشەنگو لەسەر کاغەزێکی نایابو بە (82) لاپەڕەی قەوارەی بە تاڵەوە چاپکراو لە چەند ڕۆژێکی کەم خایاندا لە بازاڕی چاپەمەنی کوردیدا نەماو خەڵکی بە تاسوقەوە لە شوێنی دەگەڕان .

ئەوەی شایانی باسە ، لەو چەندانەدا بەشێکی‌تر لە بەرهەمی = داستانێکی بە هۆنراوە .. داناوە = بە نێوی = گیاکەلەی کۆمەلایەتی = بڵاوکراویەوە . کە لە لایەن ئەدیبی ناسراو مامۆستا محەمەدی مەلا کەریم پێشەکی بۆ نووسراوە .

خواڵێ خۆشبوو شێخ لەتیف لە ئێوارەی ڕۆژی هەینی 12 ی مایسی 1972 لە نەخۆشخانەی (الراهبات) لە بەغدا لە تەمەنی (55) پەنجاو پێنج ساڵیدا شەربەتی شەهادەتی نۆشیو دوایی بە خەزانی ژیانی هات . تەرمەکەی براوەتەوە سلێمانیو لە لایەن خەڵکی ئەو شارەوە بەو پەڕی ڕێزو حورمەتو بە دڵی تەنگییەوە لە مزگەوتی گەورە بە خاکیان سپارد .

هەزاران دروودی پیرۆز لە گیانی هەرگیز نەمری شێخو لە هەموو ئەو مرۆڤە دڵسۆزانەی تەنگ بە شەوەزەنگی دەبەنگی هەڵەچنو تیشکی ڕووناکی دەخەنە سەر ڕاستە شەقامی ژیان .

پەراوێزو سەرچاوەکان :

1 — یاداشتەکانی ئەحمەد تەقی ، ڕێکخستنو ئامادەکردنی بۆ چاپ ، جەلال تەقی ، بەغدا ، چاپخانەی (سلمان الاعظمي) ، 1970 ، ل / 16 .
2 — شێخ لەتیف شێخ مەحموودی نەمر ، گوڵی وەریو ، سلێمانی ، چاپخانەی ڕاپەڕین ، 1975 ، ل / 74 .
3 — لەو چەندانەدا بەخت یاربوو ، لەبەر ڕۆشنایی تیشکی وتارێکی ژیکەڵەی بێکەندو کۆسپەوە دەرکەوت ئەم دۆستەی شێخ لەتیف خواڵێخۆشبوو شێخ مەلا ئەسعەدی مەحوی‌یە کە بەنامەو بە شیعر یەکتریان لاواندۆتەوە . (بڕوانە : سۆران مەحوی ، = ناوەندە ئەدەبی‌یەکی ئاڵۆزو ژیانی ئەدەبی‌مان ! = ، پاشبەندی کوردی عێراق ، پێنج شەممە ، ژمارە (2) ، 21 ی / نیسانی 1977 ، ل / 13) .

هەر بە یارمەتی مامۆستا سۆران مەحوی بۆ وەدەست هێنانی وەرامێکی یەك لایی لە ئاست ئەم دۆستەوە دڵنیای کردین ئەو شیعرانەی لە دیوانی ، گوڵی وەریو ، دا هەن ، چ ئەوانەی شێخ لەتیف بۆ دۆستی خۆی کوتوون وەچ ئەوانەی لەدۆستی‌یەوە پێ‌ی‌دا هەڵکوتراوە هەمووی لە میانی مامۆستا مەلا ئەسعەدی مەحوی‌دا بووە کە لە جوانترینو بەرزترین سەرچاوەی خۆشەویستی یانەوە ـ ڕێزو وەفاو عەهد . و دڵتەنگیو بێزاری لە دڵەوە بۆ یەکدی هەڵدەڕێژن .. ئێرە جێ‌ی ئەوە نی‌یە بۆیە بەپێویستمان نەزانی نموونەو بەڵگەی لەمە زیاتر بنووسینەوە .
4 — ووشەی (پێك)   لە گەڵ(یەك) لە تای ترازوودا ناوەستن .